

I Vesterled

Møte med missiologi, folketro og nyreligiøsitet på Island i forbindelse med NIME-årsmøtet 1997.

ARILD ROMARHEIM

Island sto i år for første gang som vertsland under årsmøtet i Nordisk institutt for misjonsforskning og ekumenisk forskning. Konferansen fant sted på Skálholt, det gamle kristne sentrum og bispesete på Island. Den prektige kirken på stedet sto som en sakral og historisk ramme rundt konferansen, hvor faste tidebønner inngikk som en del av programmet. Som førstegangsdeltager på et NIME-årsmøte var det spennende for meg å være tilstede. Med redaksjonens velsignelse bærer denne rapport preg av at jeg utvidet mitt opphold til ti dager for å stifte nærmere bekjentskap med islandsk mentalitet, folkereligion og nyreligiøsitet.

Island - «Sagaøya» - har alltid stått i et mystisk skjær for oss kontinentale skandinaver med sine geysirer, med sine norrøne røtter, sin spesielle kristningshistorie, sin spesielle folkereligiøsitet og sitt noe særegne - noen vil si reserverte - forhold til den internasjonale misjonsbevegelsen. Det var da også lagt opp til at konferansedeltagerne skulle få noe innblikk i dette. Professor Hjalti Hugason var her en god informant under hele kurset. Han fungerte som husfar på Skálholt, som guide på våre utflukter, og han holdt et foredrag om «Islands kristnande». Kristningsprosessen skjedde som kjent uten sverdslag, som et sosialt kompromiss, hvor de gamle tradisjoner fikk anledning til å leve sitt eget liv under overflaten - uoffisielt - gjennom århundrer, noe av det helt fram til denne dag. Under samtalen etterpå kom det fram at det islandske «haugfolket» - alvene - lever i beste vel-

gående. Til forskjell fra det norske hulderfolket er alvene «kristne», de har til og med egne kirker og prester. Når vegger skal bygges hender det fortsatt at man må spørre alvene til råds, ved at en «alveekspert» går inn i «forhandlinger» med dem og spør om de er villige til å flytte seg fra den planlagte vegtraseen, eller om man må legge vegen utenom. Provoaserer man alvene, merkes det ved at maskinene ikke vil gå og arbeidet stopper opp.

Vekkelsesbevegelsene, som satte så dype spor bl.a. i Norge, nådde aldri Island. Det finnes ingen indremisjonsbevegelse, men KFUK/M har - i begrenset omfang - rommet noe av denne type kristendomsforståelse. Men i første halvdel av vårt århundre rådde noe ganske annet: liberal teologi, rasjonalisme, nasjonalisme og spiritisme. Hva dette har betydd for den islandske kirkes forhold til misjon, fikk vi et levende inntrykk av da vi fikk besøk av Fridrik Hilmarson fra «Samband Islenska Krisnibodsfelaga» (Det islandske misjonssamband), Islands eneste - og med nødvendighet nokså lavkirkelige - misjonsorganisasjon, med sterke bånd til Fjellhaug skoler i Norge. På hele Island er det en støttegruppe på 150-200 personer som underholder en håndfull misjonærer. Ytremisjon har aldri stått på dagsorden til den islandske kirke, men en komiteinnstilling om saken skal nå legges fram for neste kirkemøte, fikk vi vite. Mange prester er fortsatt direkte negative til misjon. «Vi trenger visjonen av den verdensvide kirke,» lød det fra flere av de islandske delegater som var tilstede under konferansen.

Noe av den samme problematikk ble berørt - i et mer generelt perspektiv - under en av forskningspresentasjonene, nemlig av Hans Raun Iversen fra Københavns Universitet som presenterte sitt prosjekt «Folk Church as model for Mission among Cultural Christians». For øvrig var Afrika i fokus i flere av de framlagte prosjekter (Carl Sundberg, Jörn Henrik Olsen og Klas Lundström). Som god lutheraner blir man slått av det sterke innslaget fra frikirker og frie organisasjoner i den unge forskergenerasjonen. Her er folk med bakgrunn fra Svenska Missionsförbundet (Sundberg), Evangeliska Fosterlandsstiftelsen (Lundström), pinsevevnene (Ove Gustafsson) m.fl., hvilket er med på å understreke NIME's samlende profil.

Under nattverdsgudstjenesten på søndag prekte prof. Notto Thelle, og vigselsbiskop Sigurdur Sigurdson, som bor på Skálholt, forrettet. Dette markerte en god og sterk avslutning på selve årsmøtet. Deretter dro vi på utflukt til kjente steder som Geysir, Gullfoss, Thingvellir og Laugarvatn - også ispedd nyttige faglige kommentarer både om Island generelt og om kristningshistorien spesielt fra vår utmerkede leder under oppholdet, kirkehistorieprofessor Hjalti Hugsason.

Kan man snakke om en «islandsk mentalitet»?

Under min rundreise på Island stilte jeg flere dette spørsmålet, og jeg gjengir forskjellige svar - først fra biskopen og deretter noen prester.

«Islandinger har en dyp respekt for det de ikke ser, respekt for de usynlige og personlige kreftene i naturen, og for det som har med kristendommen å gjøre. De setter kirken høyt, selv om de går lite i den. De går lite i kirken. Men de ber sitt fadervår. Det er f.eks ikke så uvanlig å gjøre korstegnet på seg før man tar på seg skjorta, og på barnet før man kler på det.»

«Den islandske folkesjæl er på den ene siden veldig "moderne". Man er f. eks. tidlig ute med å ta i bruk ny teknologi. På den andre siden er islandingene veldig forankret i sin historie, i sagaenes verden. Håndskriftene som nylig er høytidelig overført fra Danmark til Island - Snorre-Edda, Islandingabok, Landnámabok m.fl. - og som nettopp nå er utstilt i Reykjavik, er «hellige skrifter». Man kan kritisere det meste, men ikke disse skrifterne. Her finner du «sjelen» til det islandske folk.»

En som har vært prest i Norge i to år før han nå er tilbake på Island, sammenligner norsk og islandsk mentalitet på denne måten: «Islandingene er veldig åpne. Nordmenn er strengere med hensyn til tro. Islandingene går ikke i kirken, men de har kirken i sitt hjerte. Kristendommen ble innført på Island ved diplomati, uten konfrontasjon, og det preger oss fortsatt. Vi er kristne, men henger likevel fast ved det gamle. Arven fra sagaene er også religion. Det kristne som kom var bedre, men det gamle var også bra. I Eirik Raudes saga heter det at det var så hardt å leve her at folk måtte søke hjelp alle steder hvor de kunne få den, også hos sannsigerne, volvene. Det har alltid vært to religioner på Island. Islanderne er kristne, og de er det ikke.»

En annen prest sier: «Det typisk islandske er nasjonalismen. Også nyreligiøsiteten tar de imot på sine premisser. Derfor er ikke utenlandske gurur så interessante som kraften i fjellet. De new-age-profeter som samler de store forsamlinger, er islandske. Vi må stole på oss selv, huske på vår egen slekt, våre forfedre, og ta vare på vår felles arv - som først og fremst finnes i de gamle sagaskriftene.»

I spiritismeland.

Størkest inntrykk gjorde det å besøke spiritister og prester i Akureyri-området. Mediet Skuli Vidar Lorenzson har med seg en stab på sju. Hertil strømmer det hele tiden mennesker som søker hjelp for alle behov. Noen har en sykdom - da oppsøker man en avdød medisinsk ekspert på den aktuelle lidelsen, «synes du ikke det er naturlig?». Andre har en sorg og vil ha kontakt med døde slektninger. «Helbredelse, mediumisme, rådgivning» står det på plakaten. Overalt

henger det kristne symboler og Jesus-bilder. Da jeg bemerker det, sier han at «ingen kan være spiritist uten å være en sann kristen». Han forklarer meg - åpent og ærlig - hvordan han går fram, hvordan han oppsøker sin døde mor, mormor og en gammel indianer for å hente råd. «Nå ser jeg din døde farfar stående rett bak deg», sier han plutselig, «han har noe han vil meddele». Jeg går imidlertid videre med et spørsmål om sann og falsk spiritisme. Edgar Cayce nevnes fremst, men også Blavatsky. Falske spiritister nevnes ikke, men han sier at kriteriet er at det må finnes et kors i rommet hvor seansen foregår. «Vi innleder alle våre seanser med bønn til Gud.»

Deretter samles jeg med to prester i området til noen oppsummerende betraktninger. Spiritismen og teosofien kom til Island like etter århundreskiftet. Den var da et overklassefenomen og ble ønsket velkommen av den rasjonalistiske liberale teologi som rådde på universitetet. Teologiprofessor Haraldur Nielsson prekte jevnlig for store skarer i Reykjavik om spiritismen som redningen fra tidens materialisme, fra 1914 av. Man var nå i startfasen av nyreligiøsiteten, den spiritistiske og teosofiske fase.

Det som på kontinentet kun førte til mindre nyreligiøse grupperinger, ble på Island til en ny form for folkereligiositet - i vitenskapens og teologiens navn.

Vi sitter og snakker om dette i en menighet som har hatt flere spiritistiske prester. Den nåværende sokneprest ønsker oppgjør om dette, men menigheten er gjennomsyret av spiritisme. «Vi fikk et oppgjør på 60-tallet innen presteskapet. Det er nå kun et par spiritistiske prester igjen på Island. Men vi må også ta et oppgjør med den spiritistiske folkereligiositeten. Men straks du kritiserer det minste, blir du brennmerket av folket. Hva gjør vi?» Og den andre tilstedeværende presten skyter inn: «Når spiritistene har sine ukentlige møter på Akureyri, kommer det 200. Når vi holder gudstjenese i vår flotte, nye kirke, kommer det 15. *Menigheten lever sitt eget spiritistiske liv, mens vi prester driver med vårt.* Og det er ingen kontakt.»

Det viser seg også at den norske, populær-okkultistiske forfatter Margit Sandemo er meget populær på Island. Hennes bøker så jeg til salgs hos de fleste bokhandlere. Så populær er hun at enkelte har begynt å hente navn til sine barn fra *Sagaen om Isfolket*. Et eksempel er jentenavnet «Villimey» (Villemo) som aldri før har vært brukt på Island.

Vi ser en allianse mellom gammel, førkristen folketro (som Margit Sandemo spiller på), spiritisme og New Age - en sterk kombinasjon! New Age har for øvrig etablert et senter ved foten av den sagnomsuste Snæfellsjökull, hvor jeg også fikk avlagt et besøk. Her vet

man nøyaktig hvilke hauger som alvene bor i, og selve jökullen er verdens hjertechakra, ble det meg fortalt.

Oppsummering

Hvordan oppsummere 10 dagers bombardement av inntrykk fra foredrag, missiologiske samtaler, møte med prester, spiritister og new-agere?

Det som er blitt stående for meg som den viktigste problemstilling under NIME-seminaret er denne: Hvordan drive misjon blant kulturelle kristne som ikke er kristne i kirkelig forstand? Dreier det seg om re-kristianisering? Og hvilke spesielle problemer er knyttet til dette?

Situasjonen på Island er et vitnesbyrd om at selv om noe ved folkereligjøstheten er statisk (den førkristne arven), så er den samtidig meget mottagelig for nye impulser, ja, kan forandres dramatisk i løpet av noen tiår. Det bør mane oss til å følge nøye med på hva som skjer med folkereligjøstheten i de andre nordiske land under nyreligiøs påvirkning.

Behovet for en nær og hverdagslig religiøsitet blir meget iøynefallende. Dersom ikke tradisjonelle kristelige tilbud kan tilfredsstille dette behov, vil andre former for religiøsitet få gunstige kår. Kan man kanskje si at de spiritistiske sirkler på Island fra begynnelsen av vårt århundre har fungert som et «vennesamfunn» og har tilfredstilt lignende behov som bedehusbevegelsen i Norge? Eller kanskje man kunne si at folketaleren professor Haraldur Nielsson var en liberal-teologisk og spiritistisk variant av Ole Hallesby?

*Arild Romarheim, f. 1946, cand.teol. MF 1970, religionsvitenskapelige studier og forkynnervirksomhet 1972-73, fra 1974 vit.ass. og fra 1975/89 amanuensis/førsteamanuensis i religionsvitenskap ved MF, kortere studieopphold i India 1979 og California 1986. Har utgitt flere bøker og artikler om religionshistoriske og nyreligiøse temaer, bl.a. *Moderne religiøsitet* 1977, *Kristus i vannmannens tegn* 1994 og *Margit Sandemo og den mystiske Lucifer* 1993, den siste sammen med Michael Holter.*

NIME's annual meeting and study days.

Report from the annual meeting of the Nordic Institute of Missionary and Ecumenical Research (NIME), featuring its central theme: "The christianization of Island". The author also share some findings from a personal study trip concerning folkreligion and new religious influence on Island today.